

*Серебрянникова Н.І.,
к.і.н., доцент кафедри мистецтвознавства
та загальногуманітарних дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ ІСТОРИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Анотація. Робота присвячена аналізу способів перекладу історичних термінів з англійської мови на російську на матеріалах «Англо-русского исторического словаря», за редакцією Ніколаєва Г.А. До нього увійшли біографії ключових фігур у світовій історії, історичні коментарі щодо окремих історичних регіонів, релігійні та політичні рухи, міжнародні організації, ключові битви і місця.

Ключові слова: переклад, історичний термін, спосіб перекладу, імена власні.

Переклад історичних термінів пов'язаний з наявністю певних труднощів, від подолання яких залежить якість передавання інформації на іншу мову. Перш за все, слід зазначити легкість перекладу історичних термінів, багато з яких зближуються і навіть розчиняються в загальноживаній лексиці. Історичні терміни, проте, вимагають певних правил перекладу, які обумовлені фоновим знанням і традицією, прийнятою в мові перекладу.

На думку Міньяр-Белоручевої А.П. та Покровської М.Е історичні терміни — це лексичні одиниці, що позначають категорії і поняття методології історії і поняття історії подій. Останні відобразили матеріальні і духовні здобутки діяльності людей [2, 47].

Отже, для кваліфікованого перекладу історичних текстів необхідні знання не тільки філологічні, але й навички роботи з історичними джерелами, текстами, тобто кваліфікація історика.

Об'єктом дослідження є особливості перекладу історичних термінів на матеріалі «Англо-русского исторического словаря», автор — Ніколаєв Г.А., виданого в 1995 році [3].

На сьогоднішній день, історична наука має власну теорію, тобто має категоріальний апарат, відповідний її пізнавальним функціям і визначений колективним досвідом осмислення минулого. Природа історичного терміну впливає з предмету дослідження і відбиває динаміку суспільних та культурних змін.

Поняття, що використовуються істориком, досить часто виходять за межі чисто професійної діяльності та активно існують у політичному, соціальному, культурному контекстах. А це призво-

дить до злиття термінологічного слова з лексикою «спільної мови» і, врешті-решт, до зміни змісту.

Як зауважує М.С. Бобков — поняття, що використовується для визначення (а не інтерпретації) змісту, має бути точним, адекватним і однозначним. Багатозначність, що використовуються сьогодні істориками термінів, призводить або до нерозуміння їх змісту, плутанини: одним і тим самим словом-терміном позначаються зовсім різні поняття; або до того, що в кожному окремому випадку поняття треба визначати, але тоді воно перестає бути поняттям і його використання втрачає всякий сенс [1, 102].

Вважаємо за потрібне відзначити і ще одну важливу якість, пов'язану із використанням термінів, які перекладаються із інших мов. Використання прямого перекладу (мовної «кальки») призводить до спотворення сенсу поняття. Адже «міжнародність» поняття, спільна термінологія, навіть при різному фонетичному та граматичному оформленні, термінів у кожній окремій мові, є найважливішою передумовою розуміння проблеми.

З урахуванням всього вищезазначеного перейдемо до способів перекладу історичних термінів.

Для аналізу ми обрали 390 термінів із «Англо-русского исторического словаря» — по 15 перших термінів кожної літери англійської абетки.

За своїми **семантичними** ознаками терміни можуть бути поділені на декілька лексико-тематичних груп. В нашій роботі ми поділимо терміни за такими критеріями значень:

- топоніми;
- етніміми;
- антропоніми;
- інші поняття.

Як ми можемо побачити з таблиці вище, істотну перевагу має тематична група історичних термінів «Антропоніми». Її можна поділити на такі змістові підгрупи:

- Імена історичних діячів (президенти, королі та королеви, військові, Папи, богослови, політичні діячі тощо): *Cabarrus Francois, Ba Maw, Eadred, Fabian Saint, Kaahumanu, Paasikivi Juho*. Імена вчених, представників різних історичних шкіл: *Oakley Kenneth Page, Xenophon*.

- Міфони́ми. Градація в цій групі є важливою для професійних істориків, тому ми розділимо їх на дві підгрупи, а саме: імена релігійних персонажів, які відносяться до монотеїстичних релігій (християнство, іслам, буддизм, іудаїзм): *Aaron, Abaddon, Yahweh* та імена божеств ті інших персонажів в давніх культурах з політеїстичними релігіями: *Baal, Ea, Iachus, Oannes, vahana*.

Досить велика кількість термінів також належить до таких тематичних груп як «Інші історичні поняття». Вона включає в себе різноманітні історичні терміни серед яких є терміни, які відображають різні історичні реалії. Наприклад, *Caballero, gabelle, kabana, qadi* тощо.

Тематична група «Топоніми» складається з термінів, які є назвами: регіонів в різних історичних періодах: *Dacia, Saba, Tabal, Xanthus, Yafo*.

Терміни, які відносяться до тематичної групи «Етноніми» також не є дуже частотними. До них відносяться назви племен, народів: *Ga, Gabar, Ha, Iapigus, Kababish, Nabataeans, Pa, Taabwa* тощо.

Пропонований читачеві перший досвід такого словника допоможе зрозуміти текст з літератури, суспільних наук, оскільки крім суто історичних термінів і назв історичних подій в нього включені терміни з археології, етнографії, архітектури, міфології, історії релігії, назви стародавніх і сучасних народів, держав і організацій, історичні назви сучасних міст і т.д.

Abashevo culture — археол. абашевская культура бронзового века Поволжья и Приуралья.

Cable — архит., витой орнамент.

Caboched — геральд., срезанный.

EAM — ЭАМ <Греческий национально-освободительный фронт>, комм., антифашистская организация в Греции (1941-45).

Earplug — этн., ушная подвеска.

Gad — библ., Гадово колено (Вт. XXIII, 20, 21).

Habad — Хабад, евр. движение.

Iberians — иберы, древн. Народ Испании.

Оскільки існує певна специфіка при перекладі імен та прізвищ (наприклад, іноді перекладач помилково називає св. Іоанна Богослова Джоном теології, а палац Ірода Великого, згадуваний у відомому романі Булгакова, палацом Геродота), в словник включена добірка імен найвизначніших діячів світової історії, яка, зрозуміло, не є всеосяжною, але в деяких випадках відсутності тієї чи іншої прізвища дозволяє передати її за аналогією.

Jabotinsky — Владимир Жаботинский, Владимир Евгеньевич, сионистский деятель (1880-1940).

Ubico (Castaneda), Jorhe — Убико (Кастаньеда), Хорхе, гватемальский диктатор (1878-1946).

Wadd — Бадад.

Yahweh — Яхве (Ягве; Йегова), имя бога в иудаизме.

Специфіка словника зажадала від упорядника забезпечити більшість статей невеликими анотаціями, які містять коротку характеристику явища чи події, в т.ч. дату і назву держави; в персоналіях вказані роки життя або правління (для стародавніх правителів) і міститься коротке визначення: державний діяч, політичний, комуністичний, військовий, релігійний і т. п.

Yajurveda — Яджурведа, сборник ведической литературы.

Yakima — якима, индейское племя Сев. Америки.

Xavier, Saint Francis — Хавьер, Святой Франциско, катол. миссионер (1506 — 52).

Wafdist Youth, League of — Организация вафдистской молодежи, молодежная организация «Вафд» в Египте (осн. 1957).

Waal Interglacial Stage — геол. ваальское межледниковье (плейстоцен).

Vaishnavism — вишнуизм, поклонение инд. богу Вишну и его воплощениям (Браме и Кришне).

Історичний термін виступає як самостійно існуюча одиниця перекладу, яка вимагає свого способу перекладу. Він полягає у виборі: 1. транскрипція і транслітерація; 2. транскрипція + транслітерація + морфологічна адаптація під російську мову; 3. калькування; 4. еквівалент; 5. розширення; 6. звуження.

1. Транскрипція та транслітерація

Транскрипція (передача звукової форми слова мови оригіналу) та транслітерація (передача слова мови оригіналу по літерах) — найбільша група, яку ми виділили (складає 65 % всіх термінів). Частіше за все транскрипцією та транслітерацією передаються власні назви (антропоніми, етноніми, топоніми) та інші назви. Наприклад:

Aaron библ. Аарон, евр. первосвященник (Исх. XXVIII, 1).

ba ба, душа в древнеегип. мифологии.

I li «И Ли», кит. конфуцианский канон

maarib маариб, евр. вечерняя молитва.

rabassa morta «Рабасса морта», договор между землевладельцем и крестьянином, съемом земли в Каталонии (16-19 вв.).

2. Транскрипція + транслітерація + морфологічна адаптація під російську мову

За нашими спостереженнями близько 3% термінів перекладаються не тільки за допомогою калькування та транслітерації, але й адаптуються

морфологічно до мови використання. В нашому випадку до російської мови. Розглянемо приклади:

Abashevo culture археол. абашевская культура бронзового века Поволжья и Приуралья. **Gabar** гебры, зороастрийцы Ирана.

Habakkuk, The Book of Книга пророка Аввакума (ветхозаветная литература). **Iacchus Иакх**, древнегреч. божество.

maa-aluse, маалусы, подземные духи в эстонской мифологии.

3. Калькування

Такий тип перекладу полягає у дослівному перекладі власного імені по частинах з наступним складанням цих частин в одне ціле. В зазначеному переліку термінів зустрічається 20 випадків такого перекладу, що складає 5% із загальної кількості.

«E pluribus unum» (лат.) «из многих один», девиз, изображенный на гос. печати США (1776) и на амер. монетах.

ealdorman олдермен, старейшина в англосаксонском обществе. **Fabian Society** «Фабиянское общество», англ. социалистическое общество (осн. 1883).

IAEA МАГАТЭ <Международное агентство по атомной энергии>.

IBEC МВЭС <Международный банк экономического сотрудничества>.

Jacobin Club якобинский клуб, левая полит. группировка времен Великой франц. революции.

Kabwe man человек Кабве, остатки первобытного человека, найденные в Брокен Хилле <Кабве>.

OAS ОАГ <Организация американских государств>

oath-breaker клятвoprеступник.

Waal Interglacial Stage геол. ваальское межледниковье (плейстоцен)

4. Еквівалент

Такий спосіб перекладу є достатньо популярним у текстах наукового, публіцистичного та художнього стилів, адже його використовують для перекладу понять, які існують в обох мовах та однаково зрозумілі англомовним та україно- або російськомовним реципієнтам. Еквівалент був використаний у 12% випадків.

Aaronic priesthood Ааронов чин, категория духовенства у мормонов. **abaciscus** архит., плитка мозаики.

Baalism ідолопоклонство

Babel, Tower of Вавилонская башня. **cabling** архит, заполнение (каннелюр колонны). **Dacke War** восстание Дакке, крестьянское восстание в Швеции (1542—43).

Dade Massacre Дейдово побоище, расправа индейцев над отрядом майора Дейда накануне Флоридской войны (дек. 1835). **earl 1)** граф;

2) эрл, представитель родовой знати в раннесредневековой Англии.

earplug этн. ушная подвеска.

fabricator археол. отбойник. **Earth Mother** Мать Земля, божество в древн. религиях. **jackstones** игра в камешки.

Nafels, Battle of Нефельское сражение 1388 (история Швейцарии).

oath клятва; присяга.

Rabulist riots рабулистские волнения (история Швеции, 1838).

tabernacle 1) жилище, обитель; 2) библ. скиния, передвижное святилище, построенное Моисеем; 3) храм, молельня; 4) церк. дарохранительница; 5) церк. рака, гробница святого.

table 1) плита; дощечка; 2) надпись на плите; скрижаль; 3) табель; список; 4) орхит, карниз; 5) церк. престол;

5. Розширення

Перекладач іноді змушені порушити правило незмінності інформації при перекладі. Він повинен виділити, а деколи і пояснити факти, не пояснені в оригіналі, що приводить до розширення інформаційної структури тексту. В наданій нами вибірці таких варіантів перекладу зустрічається 5%.

cable архит, витой орнамент.

Gad библ. Гадово колено (Вт. XXIII, 20, 21).

Ibero-Maurusian industry археол. иберо-маврская палеолит. индустрия (культура) Сев. Африки. **oak-apple day** день возвращения короля Карла II (29 мая)

Obadiah, Book of Книга пророка Авдия (ветхозаветная литература).

Sabbatarian еврей, соблюдающий субботу.

O.B.E. кавалер ордена Британской империи.

SA CA, нацистские штурмовые отряды в Германии.

Ubiquitarians убиквисты, лютеранские богословы, признающие телесную вездесущность Христа.

wage-price control контроль над заработной платой и ценами.

wager of battle решение спора в личном поединке.

6. Звуження

Близько 10 % від усіх термінів зустрічається прийом перекладу — звуження. Найчастіше в використанні історичної термінології його використовують при перекладі археологічних культур, назв династій. Цей висновок підтверджується наведеними прикладами.

Abbadid dynasty Аббадиды <Абадиты>, мусульм. династия в Андалусии (11 в.).

babe in Christ религ. новообращенный. **Kachemak culture** Качемак, археол. культура Аляски.

Kadamba family Кадамба, династія в Індії (4—6 вв.).

Mac family Мак, фео́д, дом в Сев. В'єтнаме (1527-92).

Rabbinic Judaism равинизм, реліг. система в традиційному юдаїзмі.

Saale Glacial Stage геол. Заале, оледенення в Сев. Європі.

Tabgatch Dynasty Табгачи

За статистикою, найбільш вживаними в словнику є власні назви. Отже, розглянемо їх особливості.

Імена власні найчастіше створюють власні системи і складні структури, в яких перекладачеві необхідно розібратися для повного розуміння перекладного матеріалу. Класифікації таких структур, і способи їх створення надає ряд наукових робіт, представлених в бібліографічному списку.

У сучасній лінгвістиці власні імена часто визначаються як лексичні одиниці, на відміну від загальних слів, які вважаються позначальними одиницями. Іншими словами, основна функція власного імені — номінативна, призначена для розрізнення однотипних об'єктів [4, 153].

Вивченням власних назв займається особливий розділ лінгвістики — **ономастика**. Ця наука присвячена класифікації онімів, історії їх виникнення і перетворення, а також вивченню їх значень і різноманіття.

У нашій роботі ми розглянемо ряд класифікацій імен, запропоновані А. В. Суперанською. Авторка у своїй класифікації спирається на різних лінгвістів ХХ століття, як російських, так і закордонних. Дослідниця виділяє свої, на наш погляд, більш точні, більш конкретні підкатегорії, які і роблять цю класифікацію найповнішою. :

1) Імена живих істот і істот, які сприймаються як живі

а) антропоніми (індивідуальні та групові);

б) зооніми (індивідуальні та групові);

в) міфони́ми.

2) Іменування неживих предметів:

а) топоніми;

б) космоні́мія і астроні́ми;

в) фітоні́ми;

г) хре́матоні́ми;

д) назви засобів пересування;

е) сортові та фірмові назви.

3) Власні імена комплексних об'єктів:

а) назви підприємств, установ, товариств, об'єднань;

б) назви органів періодичній пресі;

в) хрононі́ми;

г) назви свят, ювілеїв, урочистостей;

д) назви заходів, кампаній, воєн;

е) назви творів літератури і мистецтва;

ж) документоні́ми;

з) назви стихійних лих;

і) фалероні́ми. [5, 174-205]

Саме ця класифікація була прийнята нами як робоча для систематизації вибірки з обраного словника.

Розглянемо імена власні більш докладно. В словнику зустрічаються наступні види власних назв — антропоніми, міфони́ми, топоніми. Наведемо більше прикладів.

1) **Імена живих істот і істот, які сприймаються як живі**

а) антропоні́ми (індивідуальні та групові);

- імена реальних історичних персоналії

Abahai Абахай <Тай-цзун>, маньчжурський хан (1592-1643).

Babak Бабак <Папак>, керівник народного вистання в Зап. Ірані і Азербайджані (ок. 798—838).

Fabiola, Saint Фабиола, свята, християнка, учредивша першу громадську лікарню в Зап. Європі (ум. ок. 399).

- назви династій

Kadamba family Кадамба, династія в Індії (4—6 вв.).

Mac family Мак, фео́д, дом в Сев. В'єтнаме (1527-92). **б) міфони́ми;**

- імена, пов'язані з монотейстичними (світосвітими) релігіями

Gabriel 1) Гавриїл, архангел; 2) Габриїл, керівник вистання рабів в США (ок. 1775-1800).

Iblis Іблис, ім'я диявола в ісламі.

- імена, пов'язані з політейстичними релігіями та пле́нними культу́ми

Daedalus Дедал, герой древньогрецької міфології.

Earth Mother Мат' Земля, божество в древньогрецькій релігії.

Iasion Іасіон, герой древньогрецької міфології.

2) **Іменування неживих предметів:**

топоні́ми;

- географічні назви. Найчастіше зустрічаються назви міст чи інші географічні об'єкти, які пов'язані з історичними подіями.

Dachau Дахау, нацистський концлагерь в Німеччині. **Gades** Гадес, фінікійська колонія в уст'ї р. Бетис <Гвадалквивир>.

La Chapelle-aux-Saints археол. Ла-Шапель-о-Сен, палеоліт, стоянка во Франції.

- сталі назви відомих пам'ятників архітектури та культури

Babel, Tower of Вавилонська вежа

Saaba 1) Кааба, головне святилище ісламу;

2) місце паломництва

3) Етнімі

- історичні народи

Daci даки, група фракийських племен.

Iapyges япиги, древн. иллирийское племя

- сучасні племена та етноси

Daḥla дафла, народ Індії і Бутана.

Ga га, народ Гани.

Ha ха, народ Танзанії. — Назви археологічних культур (Археологічна культура є сукупністю матеріальних решток, залишених певним соціальним організмом, який існував у минулому. Взаємозв'язки елементів матеріальної культури відбивають соціально-економічну структуру та функціонування минулого соціуму).

Kachemak culture Качемак, археол. культура Аляски.

Nachikufan industry археол. Начикуфу, неолит, індустрія Центр. Африки.

Отже, в результаті аналізу 390 історичних термінів з англо-російського історичного словника, можемо відзначити наступну специфіку в перекладі історичних термінів.

За семантичними ознаками терміни поділяються топоніми, етнімі, антропоніми, інші поняття. Найбільша група — антропоніми, що складає 48% від загальної чисельності. Меншою групою є — інші історичні поняття (40 %). Найменшими групами, за статистикою, є топоніми та етнімі (по 6%).

Розглядаючи особливості перекладу історичних термінів в історичних словниках, ми виділили наступні способи перекладу, які використав автор — 1. транскрипція і транслітерація; 2. транскрипція + транслітерація + морфологічна адаптація під російську мову; 3. калькування; 4. еквівалент; 5. розширення; 6. звуження.

Література:

1. Бобков М.С. Терминологический инструмент исторической науки: к постановке проблемы / М.С. Бобков // Научные ведомости БелГУ. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика. — 2010. — №13 (84). — Вып. 15. — С. 102 — 108.
2. Миньяр-Белоручева А.П., Покровская М.Е. Особенности перевода исторических терминов / А.П. Миньяр-Белоручева, М.Е.Покровская // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Лингвистика. — 2013. — Том 10. — №2. — С.47-53.
3. Николаев Г. А. Англо-русский исторический словарь: 30 000 имен, названий, терминов / Г.А. Николаев — М.: Издательская группа «Прогресс», «Лексикон», 1995.-464 с.
4. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории. / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. — М., 1986.
5. Суперанская Л.В. Структура имени собственного / Л.В. Суперанская— М.: Наука, 1969. — 207с.

Серебрянникова Н.И. Особенности функционирования и перевода исторических терминов — Статья.

Аннотация. Работа посвящена анализу методов перевода исторических терминов с английского языка на русский на материалах «Англо-русского исторического словаря» под редакцией Николаева Г.А. В него вошли биографии ключевых фигур мировой истории, исторические комментарии относительно отдельных исторических регионов, религиозные и политические движения, международные организации, ключевые битвы и места.

Ключевые слова: перевод, исторический период, метод перевода, имена собственные.

Serebryannikova N. Functional Equivalence And Translation of historical terms. — Article.

Summary. The work is devoted to the analysis of the difficulties arising from the translation of historical terms from English to Russian and our main source is «English-Russian historical», by Nikolaev G. It includes biographies of key figures in world history, historical summaries for each country, and entries on religious and political movements, international organizations, and key battles and places.

Key words: translation, historical period, method of translation, proper names.